

e-ISSN: 1694-8742

№2(3). 2023, 15-22

КААРМАНДАР

Персоналии

Personalities

УДК: 373

DOI: [https://doi.org/10.52754/16948742_2\(3\)_2-2023](https://doi.org/10.52754/16948742_2(3)_2-2023)

**ПРОФЕССОР М. Н. НАЗАРОВДУН ИЛИМИЙ МЕТОДИКАЛЫК ЭМГЕКТЕРИ
ЖАНА АЛАРДЫН УЧУРДАГЫ БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ ПРОБЛЕМАЛАР
МЕНЕН ҮНДӨШТҮГҮ**

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ТРУДЫ ПРОФЕССОРА М. Н. НАЗАРОВА И ИХ
СОЗВУЧНОСТЬ СОВРЕМЕННЫМ ПРОБЛЕМАМ ОБРАЗОВАНИЯ

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WORKS OF PROFESSOR M. N. NAZAROV AND
THEIR CONSONANCE WITH MODERN PROBLEMS OF EDUCATION

Алтыбаева Мейликан Алтыбаевна

Алтыбаева Мейликан Алтыбаевна

Altybaeva Meilikan Altybaevna

пед. илимд. канд., Ош мамлекеттик университетинин профессору
канд. пед. наук, профессор Ошского государственного университета

Cand. of Ped. Sciences, Professor at Osh State University

maltybaeva@oshsu.kg

ORCID: 0000-0003-1469-3824

ПРОФЕССОР М. Н. НАЗАРОВДУН ИЛИМИЙ МЕТОДИКАЛЫК ЭМГЕКТЕРИ ЖАНА АЛАРДЫН УЧУРДАГЫ БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ ПРОБЛЕМАЛАР МЕНЕН ҮНДӨШТҮГҮ

Аннотация

Макалада профессор Мадамин Назарович Назаровдун илимий-методикалык эмгектерин талдоого арналган. Макалада арадан кыйла убакыт өткөндүгүнө карабастан профессор М. Назаровдун математикалык билим берүүнүн уюштурулушу, окутуунун мазмуну жана сапаты, математика мугалиминин чебердиги жөнүндө көз караштары жаңыланган педагогикалык жагдайларга үндөшүп тургандыгы жөнүндөгү сөз болот.

Ачык сөздөр: профессор М. Н. Назаров, математикалык билим берүү, мугалимдин чебердиги, компетентүүлүк.

Научно-методические труды профессора М. Н. Назарова и их созвучность современным проблемам образования

Scientific and methodological works of Professor M. N. Nazarov and their consonance with modern problems of education

Аннотация

Статья посвящена анализу научно-педагогических трудов профессора Мадамина Назаровича Назарова. В статье говорится о том, что взгляды профессора М. Н. Назарова на организацию обучения математике, содержание и качество математического образования, педагогическое мастерство учителя математики созвучны обновленным педагогическим ситуациям наших дней, несмотря на то, что прошло несколько десятилетий.

Abstract

The article is devoted to the analysis of the scientific and pedagogical works of Professor Madamin Nazarovich Nazarov. It presents the views of Professor M. N. Nazarov about the organization of mathematics education, the content and quality of mathematics education, and the pedagogical skills of a mathematics teacher. The scientific and methodological beliefs of the professor are in line with the pedagogical views of our time, despite the fact that they were voiced by him several decades ago.

Ключевые слова: профессор М. Н. Назаров, математическое образование, мастерство учителя, компетентность.

Keywords: professor M. N. Nazarov, mathematical education, teacher skill, competence

Киришүү

Профессор М. Н. Назаров - бүткүл өмүрүн билим берүүгө арнаган, мугалим адистерди даярдоого барандуу салым кошкон, кесипкөй, чыгаан илимпоз педагог. ОшМУнун (мурдагы Ош мамлекеттик педагогикалык институт - ОшПИ) биринчи бүтүрүүчүсү (окуусун артыкчылык диплом менен аяктаган), студент кезинен эле педагогикалык кесипке, илимий изилдөөлөргө жөндөмдүүлүгүн көрсөтүп, активдүү студенттердин сап башында жүргөн.

Мадамин Назарович агайыбыздын өмүрүндөгү урунттуу учурларды белгилеп өтөлү:

1933-ж. - Ош областынын Араван районундагы Тепе-Коргон айыл өкмөтүндөгү Жаңы Абад айылында төрөлгөн;

1940-ж. - «Жаңы Абад» ашталгыч мектебинде 1-класста окуп баштаган;

1948-ж. - «Уйгур Абад» 8 жылдык мектебинде 8-классты аяктаган;

1950-ж. - Араван районундагы К. Маркс атындагы орто мектепти ийгиликтүү бүтүргөн;

1951-ж. - Ош шаарында жаңы ачылган ОшПИнин физика-математика факультетине студент болуп кабыл алынган;

1953-1955-жж. - Ош шаарындагы «25-октябрь» орто мектебинин кечки бөлүмүндө жумушчу жаштарга сабак берип, ОшПИдеги окуусун айкалыштырып иштеген;

1955-ж. - ОшПИни артыкчылык диплому менен аяктап, «орто мектептин математика жана физика мугалими» квалификациясына ээ болгон;

1955-ж. - Араван районундагы А. Навои атындагы орто мектебине математика мугалими болуп кабыл алынган;

1955-ж. - ноябрь айында Советтик Армияга кызмат өтөөгө чакырылган;

1957-ж. - мектептин окуу бөлүмүнүн башчысы, директору;

1958-ж. - Араван районунун элге билим берүү бөлүмүнүн башчысы;

1961-ж. - ОшПИнин физика-математика факультетинин окутуучусу;

1964-ж. - ОшПИнин жогорку математика кафедрасынын улук окутуучусу;

1965-1982-жж. - математиканы окутуунун методикасы кафедрасынын башчысы;

1971-ж. - педагогика илимдеринин кандидаты (13.00.02);

1976-ж. - Математиканы окутуунун методикасы кафедрасынын доценти;

1982-ж. - профессор (СССРдин Жогорку аттестациялык комиссиясы тарабынан ыйгарылган).

ОшПИге келгенден баштап эле Мадамин Назарович факультеттин, институттун коомдук турмушуна активдүү катышып, партиялык ж.б. тапшырмалар менен катар илимий теманын үстүндө да үзүрлүү эмгектенген. Математиканы окутуунун методикасы боюнча Кыргызстандагы алгачкылардын бири болсо, ал эми республиканын түштүгүндө биринчи илимдин кандидаты.

Талкуу жана изилдөө жыйынтыктары

Мадамин агай негиздеген “Математиканы окутуунун актуалдуу проблемалары” аттуу илимий-методикалык семинар ушул күнгө чейин ишин улантып келет жана ал кафедралык деңгээлден ЖОЖдор аралык статуска көтөрүлдү. Семинардын мүчөлөрү “Назаровдун мектебинин өкүлүбүз” деп сыймыктануу менен белгилешет.

Чынында эле профессор М.Н. Назаров Түштүк Кыргызстанда математик-методисттердин мектебин түзүп кетти. Ал окутуунун жана тарбиялоонун актуалдуу

проблемаларына тиешелүү 100 дөн ашун илимий эмгектерди (окуулуктар, окуу колдонмолор, илимий-методикалык макалалар, массалык популярдуу китептер ж.б.у.с.) бизге мурас катары калтырды. Математиканы окутуунун методикасы боюнча төрт илимдин кандидатын даярдап, көптөгөн шакирттерди өстүрдү.

Профессор М. Назаровдун эмгектеринде математиканы окутуунун түрдүү аспектерине тиешелүү проблемалар көтөрүлүп, аларды чечүүнүн рационалдуу жолдору сунушталган. Профессор М. Назаровдун жалпы илимий-методикалык эмгектерин шарттуу түрдө төмөнкү топторго бөлүүгө болот:

- математиканы окутуунун жалпы маселелерине арналган эмгектер;
- математиканы окутуунун атайын методикасына (конкреттүү материалдарды окутууга) арналган эмгектер;
- орто мектептин математикасы боюнча окуу китептер жана окуу колдонмолор;
- жогорку окуу жайдын студенттери үчүн окуулуктар жана окуу колдонмолор;
- математика боюнча класстан тышкары иштердин методикасына арналган эмгектер;
- окуучулардын ой жүгүртүүсүн, мейкиндик элестөөлөрүн өнүктүрүүгө багытталган эмгектер;
- математика мугалиминин педагогикалык чебердигине арналган эмгектер;
- математика боюнча алдыңкы педагогикалык тажрыйбасына жайылтуу багытындагы эмгектер.
- математика илимин популяризациялоого арналган эмгектер.

Профессор Назаров М.Н. бул эмгектерин мындан 30-40 жыл мурда жазган болсо да, анын математикалык билим берүүнүн мазмунуна, окутуунун уюштурулушуна, окутуу принциптерине, окутуунун сапатына, окуу процессинде мугалимдин ордуна карата ой-бүтүмдөрү ушул күндөрдө өтө актуалдуу экендиги аларды окуган ар бир мугалимге таасын сезилип турат. Агай окутуу процессиндеги мугалимдин ордуна өтө зор маани берип, квалификациялуу мыкты мугалимди даярдоонун олуттуулугун ар дайым баса белгилеген.

Мадамин агайдын: “Мугалим окутуу, тарбиялоо процессиндеги негизги фигура. Бирок жаштарды окутуу, тарбиялоо, турмушка даярдоо жумуштарын бардык эле мугалимдер натыйжалуу, эффективдүү жүргүзө албастыгын байкоого болот. Практикада ата-энелер, окуучулар мугалимдерди тандап, сындап жүрүшкөндөрү көп эле учурайт. Окутуу, билим жана тарбия берүү, өнүктүрүү, кесипке багыт берүү, окууга, илимге кызыктыруу жумуштарын чебер, устат, өз кесибине берилген мугалимдер гана ийгиликтүү, натыйжалуу жүргүзө алышат. Ошол себептүү мектептер, чебер, устат, өз кесибин жакшы билген мугалимдер менен камсыз болгону абзел. Бирок, чебер педагог-мугалимдер өзүнөн-өзү эле боло койбойт. Аларды даярдоо, калыптандыруу зарыл” - деген бүтүмү, азыркы ФМББ бакалаврын даярдоого карата МББСтин талаптарында кесиптик компетенциялар катары берилет жана аларды окутуунун натыйжалары түрүндө бүтүрүүчүлөр демонстрациялоого тийиш.

Мындай корутундулоого М.Н. Назаровдун мектептин катардагы мугалими, жетекчиси катары иш тажрыйбалары түрткү берсе, кийинки изилдөөчүлүк ишмердигинде аны эксперименттер аркылуу тастыктаган.

ОшПИ университет макамын алгандан баштап, окуу пландарынын вариативдүү бөлүктөрүнүн дисциплиналарын ЖОЖ өзү аныктай турган болуп калды. Профессор М. Назаров иштеп чыккан 36 сааттык “Математика мугалиминин педагогикалык устаттыгы” деп аталган атайын курстун программасы факультеттин окуу-методикалык кеңеши тарабынан жактырылып, Окумуштуулар кеңеши бекитип, ФМББ программасынын окуу планына кийрилген. Курстун лекциясын да, семинарларын да проф. М.Н. Назаров студенттерге өзү өткөн. Бул курс болочок адистерди математика мугалиминин модели, окутуу процессиндеги мугалимдин ишмердик аракеттеринин спецификасы менен тааныштыруу максатын көздөгөн.

Жүргүзгөн иштеринин натыйжаларын ал “Математика мугалиминин чебердигинин маңызы” (Назаров М.Н., Назаров М.М., 2002), “педагогикалык жумуштун техникасы”, ж.б. макалаларында чагылдырган. Педагогикалык процесстин натыйжалуулугу мугалимдин аткаруу техникасынан, уюштуруу техникасынан көз карандылыгын белгилөө менен, профессор М. Н. Назаров педагогикалык техникага төмөнкүчө аныктама берет: “Педагогикалык жумуштун техникасы - бул аны жогорку деңгээлде аткарууга байланыштуу педагогикалык, психологиялык, дидактикалык жумушардын кеңири тобу. Окутуу билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүү жумуштарынын ийгилиги аны аткаруудагы педтехниканын максаттуу пайдаланышына байланыштуу болот”.

Андан ары автор, педагогикалык техниканын тутумдук бөлүктөрүнө токтолот:

- окуу процесинде окуучуларды активдештирүү, аларга максаттуу суроо, проблема коё билүү, окутуучунун каражаттарын туура эффективдүү пайдалана билүү ж.у.с. сапаттары;
- мугалимдин сүйлөө речи, дикциясы, сүйлөө темпи;
- мугалимдин сырткы көрүнүшү, кийими, баскан-турганы, адаттары;
- окуу процесин уюштурууга жөндөмү, мамилеси;
- окуучулар, ата-энелер, кесиптештер менен мамилеси;
- класстан тышкары, мектептен тышкары жумуштары уюштура билүү жөндөмү;
- алдынкы педтажрыйбаны, илимдеги жаңылыктарды үйрөнүүгө, өздүк билимин өркүндөтүүгө кунттуулугу.

Профессор М.Н. Назаров түзгөн чебер математика мугалиминин моделиндеги компоненттер устат мугалимге тиешелүү сапаттардын жыйындысы катары аныкталса, азыркы педагогикалык парадигмада алар адистин кесиптик компетенттүүлүктөрү катары белгиленет да, жаңы мазмун менен толукталат. Мисалы, ФМББ программасынын бүтүрүүчүсүнө минималдуу талаптар катары 17 кесиптик компетенция белгиленген (Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты, 2021). Алардын айрымдарын келтирели:

КК-1. Психологиялык жана педагогикалык компетенцияларды кесиптик маселелерди чечүү үчүн колдонууга даяр жана педагогикалык изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын кесиптик ишмердүүлүктө колдоно алат;

КК-2. Методикалык маселелерди чечүү ыкмаларына ээ (моделдер, методдор, технологиялар жана окутуу ыкмалары) жана билим берүүнүн сапатын баалоо технологияларын колдоно алат;

КК-4. Окуучуларды турмушка ыңгайлашууга калыптандыруу (социализациялоонун)

ыкмаларына, методикасына, жолдоруна, техникасына ээ жана аларды болочок кесибин туура тандоого ыңгайлуу шарт түзө алат;

КК-5. Билим берүү программаларын өз алдынча тандоону билет, алар үчүн дидактикалык материалдарды тандап алат жана педагогикалык рефлексиянын негизинде окуу процессинде адаптация болгондон кийин аларды колдонууну билет;

КК-6. Программанын темаларынын жана бөлүмдөрүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жана окуу планына ылайык предметтер боюнча сабактарды пландаштырууга жөндөмдүү;

КК-7. Профессионалдуу рефлексиянын негизинде өздөрүнүн өнүгүүсү үчүн милдеттерди коюуну билет;

КК-10. Окуу процессинин сапатын камсыз кылуу үчүн заманбап технологияларды, ыкмаларды, окуучулардын жетишкендиктерин диагностикалоо ыкмаларын колдонууга даяр;

КК-11. Ата -энелер, кесиптештер, социалдык өнөктөштөр менен баарлашууга даяр;

КК-12. Балдардын жаш курак жана индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө жараша өзгөчө билим алуу муктаждыктарын эске алуу менен баарлашууга даяр;

КК-14. Окуучулар менен кайтарым байланышты үзүрлүү өткөрө алат;

КК-15. Окуучулардын чыныгы жеке тажрыйбага ээ болушуна көмөктөшөт, аларды ой жүгүртүүгө жана талдоого үйрөтөт;

КК-18. Окуу кыйынчылыктары бар окуучуларды интеграциялоого жөндөмдүү (өзгөчө билимге муктаж балдар) ж.б.

Келтирилген компетенциялардын маани-маңызын, б.а. алардын мугалимдин кандай иш-аракеттеринен көрүнө тургандыгын чечмелөөнү компетенция түшүнүгүнөн баштоо орундуу. Компетенция түшүнүгү биздин педагогикада жаңы кылымдын башталышында пайда болду. 2010-жылдардан кийин билим берүүдөгү бардык деңгээлдеги стандарттар компетенттүүлүк негизде иштелип чыкты. Бул терминди бирдиктүү түшүнүү ушул кезге чейин болбогондугуна карабастан, окутууга компетенттүүлүк мамиле билим берүүнү реформалоонун зарыл шарты болуп эсептелет. Негизги булактарга кайрылсак, анда компетенцияны анык бир предметтердин жана процесстердин чөйрөсүндө сапаттуу жана өнүмдүү ишмердик үчүн аларга карата личносттун өз ара байланышкан сапаттарынын (билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр, ишмердик жөндөмдөр) жыйындысы катары түшүнүүгө болот.

Кесиптик компетенттүүлүктүн тутумундагы “билүү” компоненти таанып-билүүнүн билүү жана түшүнүү деңгээлдерин ичине алса, “билгичтик” – студенттин алынган билимдерди колдонууга даярдыгын баалоого мүмкүндүк берет, ал эми “ээ болуу” (владеть) компоненти таанып билүүнүн “жалпылаштыруу жана системалаштыруу” жана “нарк-насилдик баалуулуктар” деңгээлдерин чагылтат. Ушул таризден алып караганда профессор М.Н. Назаров аныктаган окуу процессине чыгырмачыл мамиле, окутуунун мазмунун, формаларын, методдорун, контролдоонун жана баалоонун дидактикалык каражаттарын тактоо-белгилеп алуу жана бири-бирине шайкештикке коюу менен аны сабаттуу түзүмдөштүрүү сыяктуу мүнөздөмөлөрдү камтыган педагогикалык чебердик окутууга компетенттүүлүк мамиледе педагогдун компетенттүүлүгү деп сыпатталат.

Жогоруда ММБСТе белгиленген кесиптик компетенциялардын мазмунун М.Н. Назаровдун эмгектеринин аталышынан эле байкоого болот. Агайыбыздын “биз келечек

муунга билимдер аркылуу маданиятты, илимди, искусствону, каада-салтыбызды, традицияларды өткөрүп беребиз” деген накыл сөздөрүнүн заманбаптыгына дагы бир ирет ынанып турабыз. Келечекти баамдай билген, акыл-парасаты жогору инсан, устатыбыз профессор М.Н. Назаров көзү бар кезде эле ар тараптуу ишмердиги бааланып, түрдүү деңгээлдеги сыйлыктардын ээси болгон:

- “Каарман эмгеги үчүн” медалы (1970);
- Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Ардак Граматасы (1972);
- “Эмгектеги мыкты жетишкендиктери үчүн” төш белгиси (1972);
- “Кыргыз Республикасынын эл агартуусунун отличниги” төш белгиси (1972);
- “СССРдин эл агартуусунун отличниги” төш белгиси (1984);
- “Эмгек ветераны” медалы (1984);
- “Көп жылдык каарман эмгеги үчүн” медалы (1988);
- “Даңк” медалы (2001);
- КРдин билим берүү жана илим министрлигинин, Ош шаардык, областтык партиялык комитеттердин, ОшПИнин, ОшМУнун Ардак грамоталары (1965-1999).

Албетте агай булардан да жогорку сыйлыктарга татыктуу инсан эле. Профессор М. Назаровдун илимий-педагогикалык эмгектери дагы ар тараптуу изилдөөлөргө муктаж. Мындай жумуштар агайдын шакирттеринин ишмердигинин күн тартибинен түшпөй турган маселе.

Адабияттар

- Алтыбаева М. (2018). Кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжаларын долбоорлоо маселелери: Окуу-методикалык колдонмо, 224.
- Алтыбаева М.А., Назаров М.Н. (2004). Орто мектепте математиканы окутуунун методикасы: Студенттер жана мугалимдер үчүн окуу усулдук колдонмо. 2-басылышы, 235.
- Доклады научно-методического семинара профессора М.Н. Назарова (1996), 64.
- Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты* [Багыты: 550200 Физика-математикалык билим берүү (бакалавр)] (2021).
- Назаров М.Н. (1967). Математиканы окутуучунун айрым маселелери: *мугалимдер үчүн колдонмо*. Фрунзе: Мектеп.
- Назаров М.Н. (1969). Окуучуларды геометрия боюнча түзүү маселелерин чыгаруунун методдору менен тааныштыруу жалпы билим берүүчү мектепте математиканы окутуунун тажрыйбасынан. Фрунзе: Мектеп.
- Назаров М.Н. (1981). Мектеп математикасынын илимий негиздери: *Педагогикалык жогорку окуу жайлардын студенттери үчүн окуу куралы*. Фрунзе: Мектеп, 120.
- Назаров М.Н., Абдугулова Г.С. (2002). Орто билим берүүчү мектептердин математика курсунун программасы. Улуттук конкурска сунуш кылынган долбоор.
- Назаров М.Н., Алтыбаева М.А. (1991). Математика боюнча класстан тышкаркы иштер: мугалимдер жана студенттер үчүн методикалык колдонмо, 95.

- Назаров М.Н., Алтыбаева М.А. (1998). Атайын мектептеринде математиканы окутуунун айрым маселелери: физика-математикалык атайын мектептердин мугалимдерине жардам.
- Назаров М.Н., Алтыбаева М.А., Мадраимов С.М. (1994). Математика 5-б: математиканы тереңдетип окутуу үчүн кошумча материалдар.
- Назаров М.Н., Аттокурова А.Дж. (1996). Мектеп математикасында сүрөттөмө (сюжеттик) маселелерди окутуу: Мугалимдер үчүн колдонмо.
- Назаров М.Н., Касымбаев Б.А. (1996). Мектепте чийүү сабактарын өткөрүү жолдору.
- Назаров М.Н., Касымбаев Б.А. (1996а). Математиканы окутуунун учурдагы кээ бир усулдары *Профессор М.И. Назаровдун илимий-методикалык семинарынын докладдары*, 15–18.
- Назаров М.Н., Мадраимов С.М. (1985). Математиканы мектеп реформасынын талаптарында окутуунун маселелери [М.Н. Назаровдун редакциясы астында].
- Назаров М.Н., Мадраимов С.М. (1989). Математиканы орто мектептеринде окутуунун тажрыйбасынан: математика мугалимдерине методикалык жардам.
- Назаров М.Н., Назаров М.М. (2002). Математика мугалиминин чебердигинин маңызы. *ОшМУнун жарчысы. Псих-пед. илимдер сериясы*, 5, 49–55.
- Назаров М.Н., Назаров М.М. (2000). Педагогикалык жумуштун техникасы: Ош жергесинде математика математикалык билимдердин калыптанышы. *Илимий усулдук конференциянын материалдары*, 75–77.
- Назаров М.Н., Турдубаева К.Т. (2001). Математиканы окутуунун усулу боюнча өткөрүлүүчү лабораториялык жана практикалык жумуштар: ЖОЖдун студенттери жана мугалимдери, орто мектептин математика мугалимдери үчүн методикалык колдонмо.